

Левківський М.В., Павленко В.В. Діяльність іноземних викладачів гуманітарних дисциплін у Кременецькому ліцеї / М.В. Левківський, В.В. Павленко // Інновації в вищому освіті: проблеми і перспективи: Збірник наукових праць Військового Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: ВІКНУ, 2010. – Вип. 24. – 396 с. – С. 245-251.

УДК 37(09)(477.42)

Доктор пед. наук, професор,
Левківський М.В.,
асистент кафедри педагогіки
Павленко В.В.,
(ЖДУ імені Івана Франка)

Діяльність іноземних викладачів гуманітарних дисциплін у Кременецькому ліцеї

У статті зроблено спробу визначення чинників наукової та педагогічної діяльності педагогів-іноземців гуманітарних дисциплін у Кременецькому ліцеї. Виявлення певного рівня інноваційності освітньої діяльності іноземних педагогів у краї, що було викликане полегшеним доступом до світової педагогічної й науково-методичної літератури. Окреслено деякі аспекти вкладу іноземних педагогів у культуру Волинського краю.

Ключові слова: іноземний педагог, освітня діяльність, ліцей, гуманітарні дисципліни, Волинський край.

Павленко В.В. Деятельность иностранных преподавателей гуманитарных дисциплин у Кременецком лицее

В статье сделана попытка определения факторов научной и педагогической деятельности ученых-иностранцев гуманитарных дисциплин у Кременецком лицее. Определение уровня инновационности образовательной деятельности иностранных педагогов края, что было вызвано облегченным доступом к мировой педагогической и научной литературе. Описаны некоторые аспекты вклада иностранных педагогов в обогащение образовательной и общей культуры Волынского края.

Ключевые слова: иностранный педагог, образовательная деятельность, лицей, гуманитарные дисциплины, Волынский край.

У Кременецькому ліцеї працювали досвідчені іноземні педагоги, які забезпечували якісне викладання гуманітарних дисциплін. Серед них було чимало творчих осіб, особливо у викладах права та історії [9].

Викладачі, які працювали у Кременецькому ліцеї, обирали традиційну методику викладання історії. Зокрема, К. Міровський дотримувався наступного порядку викладання: *перший рік* вивчалась сучасна історія, *другий рік* – стародавня історія – учні досконало оволодівали фактичним матеріалом, що, в свою чергу, сприяло формуванню у них історичного мислення [6].

Пізніше, на зміну К. Міровському, прийшов випускник Віленського університету Й. Лелевель. Запрошений Т. Чацьким, Йоахим Юзеф Бенедикт Лелевель (1786-1861) утвердився як відомий польський історик, політик, ідеолог польської демократії й прогресивний діяч. Працюючи викладачем історії у Кременецькій гімназії з 1809 по 1810 рр., він займався освітньою діяльністю, своїм талантом і знаннями історії, науковими набутками привернув до себе увагу як широкого загалу учнів, так і колег [12].

Слід відмітити цікавий метод викладання історії, який впровадив викладач Кременецької гімназії Й. Лелевель. Саме він запровадив методику новітньої концепції історії. Викладач під час практичних занять показував дітям безперервний ланцюг причин і наслідків, виділяв головне і закономірне в історичному процесі. Така методика отримала назву *Концепція Лелевеля*: учень повинен був розуміти і знати *причини* народження, піднесення, ослаблення, занепаду і відродження історії власного народу та народів інших країн, уміти в певній історичній події виділяти етапи, а на кожному із етапів виявляти тенденції та суперечності, становлення конкретного історичного процесу. Тобто, йдеться про те, що згідно з методикою

Лелевеля, учні не просто запам'ятовували факти, події, а шляхом зіставлення їх, виявляли головне, що сприяло формуванню історичного мислення і розуміння історичних явищ як певного типу культури [7].

Працюючи у Кременецькій гімназії, Й. Лелевель чимало уваги приділяв науковим дослідженням зарубіжної, древньої та польської історії, про це свідчать його чисельні статті у часописі «Rocznik». Серед них : «Відкриття кафагенців та греків у Атлантичному океані», «Історичний розгляд польського цивілізованого та кримінального законодавства до ягеллонських часів», «Критичний розгляд Вісліцьких статутів». Були неопубліковані дослідження «Польські статuti 1449-1541», «Торговельні відносини фінікійців», «Історія географії і відкриттів». Пізніше власні результати він опублікував у монографії «Стародавня географія» [12].

У цей період Й. Лелевель співпрацював з Варшавським товариством шанувальників наук, був його найактивнішим членом. На засіданнях товариства він проголосив низку доповідей на різні теми: «Про порятунок Польщі за Локетка», «Історія історії та її досліджень». Суттєвим є й те, що він у цей час одним із перших польських істориків позитивно оцінив багатотомну працю «Історія Росії» відомого на той час російського історика М. Карамзіна, опублікувавши відповідну рецензію [2, с. 248].

Не менш цікавою була методика викладача історії і права Ю. Улдинського (випускника Віленського університету, магістра права), у якій він спирався на найновітнішу навчально-методичну літературу. Вивчення історії він розпочинав за підручником Бредова, де висвітлювалися події у Персії, Вавилоні, країнах Малої Азії, Греції, Римі. Пізніше розглядався період Середньовіччя і сучасна історія. У своїй освітній діяльності Ю. Улдинський дотримувався історичної правди, заохочував учнів ліцею до аналізу історичних подій і фактів та суттєвих узагальнень. Спочатку Ю. Улдинський ознайомлював слухачів із тезами лекцій. Потім на практичних заняттях детально розглядався навчальний матеріал, а учні самостійно доповнювали свої конспекти, якими потім користувалися під час занять. Усі учні мали право користуватися конспектами із самостійним доповненням під час відповідей на заняттях та при складанні колоквиумів. Крім того, для ґрунтовнішого опанування і дати важливих історичних подій кожен учень обов'язково вів зошит, що містив хронологію важливих подій [7, арк. 31].

У своїх викладах (лекціях, семінарах, практичних заняттях) з історії і географії Ю. Улдинський знайомив учнів з місцями, пов'язаними з важливими історичними подіями (зокрема, й на Волині) та вчив на прикладах минулого, як правильно діяти в особистому та громадському житті.

Слід особливо відзначити, що з 1825 року єдиною дозволеною для викладання у навчальних закладах історією стала російська. У 1825-1826 рр. у школах введено новий підручник І. Кайданова, який був перекладений у Вільно польською мовою і для Кременецького ліцею. За цим підручником курс викладання історії поділявся на три періоди: до часів князя Володимира; феодальні часи і монголо-татарська навала та до часів правління Івана Грозного [2].

У програмі вивчення російської історії у Кременецькому ліцеї передбачено переклад історичних текстів різними мовами, а також написання листів, описів і оповідань на історичну тематику також різними мовами. Викладачі використовували нетипові методи навчання – підготовка розповіді на історичну тематику різними мовами; переклад історичних текстів з однієї мови на іншу [6, арк. 33].

Слід зазначити, що викладачами Кременецької гімназії оригінальним було запровадження вивчення курсу права. При цьому учні працювали за підручником Я. Стройновського (1785 р.). Викладачі ввели цікаву методику викладання: навчання права було організоване за зразком малого університетського відділення. До гімназійних циклів входили розділи: тогочасна статистика, польсько-литовське право, римське, російське право. На I курсі вивчали *природне право, політичне і міжнародне*. Викладання розпочиналося зі *вступу*, в якому пояснювалася правова термінологія. Потім подавалися відомості про обов'язки людини перед Богом та обов'язки перед людиною, а також обов'язки людини як члена суспільства. *Міжнародне* право було поділене на 2 розділи: перший – війни та укладення мирних угод, другий – міжнародні зв'язки та угоди, послы та їх роль у міжнародному співробітництві. *Державне* право поділялося на 3 частини: особисте право громадянина, торговельне право та судовиробництво. Право вивчали за підручниками А. Сміта і Я. Стройновського [4].

Викладачі права не лише розкривали основні юридичні категорії учням у їх історичному контексті, а й намагалися формувати в них громадянські якості, тобто виховувати їх як громадян, що добре усвідомлюють власні дії, вчинки, а також знайомили учнів з видами відповідальності за порушення конкретних правил поведінки. По закінченні навчального року всі учні склали іспит з права, який проходив у формі рольової гри. Зокрема, професор Ю. Улдинський для проведення іспиту брав у суді Кременецького повіту судову справу, а учні, розподіливши ролі організаторів процесу, підозрілих, захисників, присяжних, здійснювали її розгляд [6].

На II курсі вивчалася політична економія. Викладалася вона традиційно за двома різними системами (доктора Я. Сея і А. Сміта). Курс поділявся на 4 частини: виробництво та розподіл товарів народного вжитку, гроші, вартість товару, прибуткова організація виробництва.

Слід зазначити, що програми, які пропонувалися Кременецькою гімназією, були спробою поєднання гуманітарних та математично-природничих дисциплін. У Кременецькому лицейі ці програми запроваджувалися вперше, згодом були поширені на інші гімназії Віленського округу. Вони були недосконалими, порушувалася наступність у навчальних планах нижчих та вищих класів. Цей розрив долався завдяки високій педагогічній майстерності шляхом додаткових лекцій, вдалим використанням навчально-матеріального забезпечення.

Як відомо, у сучасній педагогічній науці виокремлюються наступні принципи навчання: принцип науковості освіти, принцип зв'язку навчання з життям, принцип системності та систематичності навчання, наочності, міцності знань, умінь і навичок, принцип індивідуального підходу до учнів у навчанні та ін. Загалом, усі принципи розкривають внутрішню сутність навчального процесу та визначають характер взаємодії вчителя й учня. Суттєвим є те, що більшістю із цих принципів керувалися викладачі Кременецького лицейу, зокрема й при вивченні гуманітарних дисциплін.

Об'єктом постійної уваги викладачів лицейу було підвищення мовленнєвої культури учнів. У зв'язку з цим, викладачі Кременецького навчально-виховного закладу велику увагу звертали на викладання філологічних дисциплін. Вивчення польської мови здійснювалося за підручником О. Копчинського «Польсько-латинська граматика». Програма складалася з 3-х частин: I частина – *шкільні вправи* – лекції й аналіз кращих творів польських письменників, перевірка домашніх робіт учнів; II частина – *домашні завдання* – самостійна робота під наглядом кращих учнів над письмовими або усними вправами (переклад світських класиків польською мовою, напис творів на теми суспільного життя, культури, історії народу). Вчитель відбирав кращі твори для друкування у місцевих часописах; III частина – *курс літератури* [6, арк. 19-19 зв.].

З 1805 року викладачами мовних дисциплін у Кременецькому лицейі працювали М. Юрковський, Є. Словацький, М. Якубович, з 1821 р. по 1831 р. учителем польської мови працював К. Мікульський, з 1828 р. по 1829 р. – Д. Бартошевич, а з 1805 р. по 1828 р. – учитель польської мови та латини Ф. Олендзький [6].

У лицейі курс літератури був копією програми відомого польського методиста О. Копчинського «Польсько-латинська граматика». Відмінність полягала у тому, що більше уваги приділялося не стародавнім авторам, а сучасній польській літературі. Учні мали робити порівняльний аналіз мовних засобів у творах письменників різних епох. Ці вправи дозволяли учням простежити еволюцію та процес збагачення польської мови. До програм були введені заняття з дикції та поглибленого вивчення літературних творів. На заняттях з поезії учнів знайомили з витоками поезії, будовою вірша, кращими творами класичної поезії. За допомогою кваліфікованих учителів учні могли пізнати історію польської літератури, її кращі надбання; опанувати мову, а в подальшому й самостійно виявити досконале володіння цією мовою у власній літературній творчості [6, арк. 64].

У 1-3 класах учні вивчали граматику, в 4 класі – стилістику, історію мови, основи усного та писемного мовлення. У старших класах навчальний матеріал поділявся на дві частини: письмові вправи з мови, відомості з історії польської літератури. Основними формами оволодіння учнями знаннями, уміннями та навичками у Кременецькому лицейі були лекції, декламації, усні та письмові вправи, а також вправи на виявлення творчих нахилів з художнього опису природи кременеччини. У випускному класі викладання літератури учням поєднувалося з отриманням знань з елементів логіки [6, арк. 19-19 зв.].

Доцільно відзначити, що серед дисциплін гуманітарного циклу учні лицейу вивчали

грецьку мову і літературу. Навчання відбувалося за програмою Вутмана, виданою в Берліні у 1805 році. Цю дисципліну викладав магістр філософії М. Юрковський, якого з Кракова запросив, на відповідних умовах, Т. Чацький. Міхал Юрковський працював учителем середньої школи у Кракові. Для того, щоб отримати посаду викладача гімназії, він повинен був представити вченій раді Кременецької гімназії наукову працю, яка б підтверджувала його наукову і методичну готовність до викладів грецької мови і літератури.

Водночас, за вказівкою наукового філологічного комітету при Віленському університеті, М. Юрковський отримав завдання укласти перший польсько-грецький словник. Значно пізніше, у 1830 році, вийшов у м. Кременці, створений ним. «Словник грецько-польський та польсько-грецький» (перший том). Суттєвим є те, що цей словник відповідав усім європейським канонам наукового видання і використовувався учнями Кременецького ліцею, Віленського та Краківського університетів. Спеціально для учнів Кременецького ліцею М. Юрковський підготував та видрукував підручник з «Грецької антології» [13].

Як уже зазначалося, організацію навчально-виховного процесу та загальне керівництво з підбору професорів та викладачів спільно з Т. Чацьким здійснював Г. Коллонтай. Щодо мовної освіти у ліцеї, то він намагався у розроблених програмах поєднати вивчення польської мови з латиною. І тут базовим підручником була «Польсько-латинська граматика» О. Копчинського. Пізніше Г. Коллонтай дійшов висновку про необхідність поєднання вивчення польської, французької та німецької мов.

За його установкою головною метою вивчення мов було збагачення словникового запасу, тренування пам'яті, розвиток логічного мислення та комунікативних вмінь. Він вважав, що ці надбання учневі знадобляться для того, щоб випускник міг вільно спілкуватися не лише польською, але і мовами грецькою, французькою, німецькою. У такий спосіб широка мовна підготовка мала слугувати для розвитку подальшої самоосвіти випускників ліцею. Проте і Г. Коллонтай, і Т. Чацький особливо опікувалися досконалим оволодінням учнями польською мовою, оскільки, за їх переконанням, «глибокі знання та вміння з цієї дисципліни дозволять оволодіти учням основними науками, які були включені до навчального плану ліцею» [11, с. 6].

Також Г. Коллонтай великого значення надавав вивченню російської мови (з політичних міркувань). При цьому вивчення російської мови в гімназії узгоджувалося з викладанням польської та інших іноземних мов. Для опанування учнями російською мовою у друкарні Почаївської Лаври була видана «ГраMATика російської мови для користі польської молоді у Волинській гімназії» М. Бутовського.

Зазначимо, що матеріал курсу російської мови розподілявся таким чином: 1 клас – російська абетка, назви літер, зміна голосних, загальна характеристика мови, навчання письму і читанню, вивчення відмінків іменників та дієвідмін дієслів, виразне читання; 2 клас – частини мови, граматичний аналіз, переклад російською з польської кращих російських літературних текстів, мовленнєвий розвиток; 3 клас – лінгвістичний аналіз творів (проза та вірші) російських авторів, вправи з граматичним аналізом; 4 клас – теорія трьох стилів, вправи з вимови і перекладу російськомовних текстів польською і навпаки [6, арк. 42-42 зв.].

Навчання російської мови передбачало формування в учнів умінь граматичного і стилістичного аналізу вибраних творів. Після вивчення російської мови учні вивчали російську літературу (2 роки). Перший рік вивчали граматику, мову і письмо; другий – твори російських письменників. Російську мову викладали: Григорій Рафальський, Василій Цихоцький, Міхал Бутовський та інші.

Великого значення надавалось каліграфії. У програмі викладання каліграфії, складеній Петром Пухальським у 1825 році для учнів 3-4 класу пропонувалося виконання завдань на порівняння способів правопису різних країн Європи [6, арк. 29-29 зв.].

Отже, на відміну від інших навчальних закладів, у Кременецькому ліцеї пріоритетним було вивчення мов, до чого прихильно ставилися в учнівському середовищі. Крім уже визначених мов, вивчалася англійська, яка включала вивчення класичної літератури Англії (В. Скотт, Т. Робертсон, Ф. Мільтон та ін.). Італійська мова вивчалась у поєднанні з музикою. Французька та німецька мови вивчались вдома. Вивчення французької мови було престижним (за підручником «Французька граматика» Яна-Миколая ле Форта), але час на вивчення відводився обмежений з огляду на те, що у багатьох сім'ях гувернерами були французи. Проте, крім знання словникового запасу французькою, учні мали складати під час випробувань з виразного читання тести, які підготовлені французьким педагогом Леоконом [10].

У Кременецькому ліцеї викладалась латинська мова і література [6, арк. 127]. Аналізуючи програму, складену в 1827 році статським радником М. Юрковським, можемо дійти висновку, що іноді знання латини давало можливість педагогові й учням вживати її як мову спілкування, не користуючись російською.

Іноземні педагоги Кременецького ліцею підготували цілу плеяду літературних талантів. Серед заслужених вихованців ліцею слід відмітити Юзефа Коженювського (1797-1863). У 1829 році у Варшаві був виданий його підручник «Курс поезії» (1829). Усю літературу Ю. Коженювський поділяв на: класичну, романтичну та комічну. Крім того, саме він уперше підніс значення таких жанрів, як романс, повість, легенда. Ю. Коженювський став першим теоретиком романсу. На високому професійному рівні він аналізував В. Шекспіра, Ф. Шиллера. Він дійшов висновку, що основна мета трагедії – дидактична, а людина, яка створює цей жанр, має бути усебічно освіченою. А основне завдання комедії (за Ю. Коженювським) – виховання через сміх. Отже, «Курс поезії» Ю. Коженювського являв собою оригінальне поєднання класичної теорії літератури та теорії тогочасної літератури з визначенням ролі рідної мови в історико-літературному процесі.

Закриття у 1833 році Кременецького ліцею було спричинене першим польським повстанням 1830-1831 рр. Мешканці м. Кременця не залишилися байдужими до повстання зокрема, взяли у ньому активну участь й учителі [5, арк. 126].

Про участь вихованців ліцею у повстанні П. Батюшков пише, що вони «детально підготувались до повстання і при першому зручному випадку готові були примкнути до Дверницького». Отже, автор стверджує, що саме це стало причиною ліквідації ліцею і перенесення його матеріальної й навчальної бази до Києва [3, с. 276]. У книзі «Кременецький ліцей і університет св. Володимира» М. Василенко, спираючись на архівні документи, стверджує, що ліцеїсти не могли підтримувати повстанців. У 1830 році на Волині був неврожай, панував голод. Багато викладачів і учнів захворіли на холеру, в результаті цього у березні 1831 року навчання було припинене, а ліцей закрито до осені 1831 року, а в квітні 1832 року з'явилась ідея про перенесення його до Києва з усіма інститутами, де б він функціонував як Київський ліцей. У жовтні 1833 року було прийнято рішення про створення на базі Кременецького ліцею університету св. Володимира [1].

З цього часу значна частина коштів, призначених на розвиток ліцею, перейшла до університету св. Володимира [8, с. 37]. Після закриття ліцею місто почало занепадати. У м. Кременці залишилась парафіяльна школа, в якій працювали вчителі, які зуміли довести свою неучасть у повстанні 1830-1831 року. У 1836 році до міста з Аннополя була переведена Волинська духовна семінарія, а через два роки – чоловіче духовне училище.

Наголосимо, що завдяки досвідченим іноземним педагогам – викладача гуманітарних дисциплін (Й. Лелевелю, Ю. Улдинському, М. Юрковському, Є. Словацькому та ін.), були введені у навчальний процес нетрадиційні методики викладання предметів. До таких слід віднести концепцію Й. Лелевеля, яка широко використовується й сучасними педагогами. Провідними формами роботи були лекції, декламації, рольові та ділові ігри, екскурсії, подорожі та ін. У своїй освітній діяльності викладачі застосовували наступні методи: словесні, наочні, практичні, концепцію Й. Лелевеля, метод хронології та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Василенко М.* Кременецький ліцей і університет св. Володимира. Історико-юридична розвідка / М. Василенко. – Київ : УАН, 1923. – 49 с.
2. *Волинські Афіни. 1805–1833* : зб. наук. праць / [під ред. С. Маковського і В. Собчука / Кременецький обл. гуманіт.-пед. ін.-т ім. Тараса Шевченка. – Тернопіль : «Богдан», 2006. – 304 с.
3. *Вольнь.* Исторические судьбы Юго-Западного края. – СПб : Изд-во П. Н. Батюшкова, 1888. – 126 с.
4. *Конспекты* и методические планы лекций в лицее. – ЦДАУК. – Ф. 710. – Оп. 3. – Спр. 145. – 1825. – 36 арк.
5. *Копия* указа Николая I от 22 марта 1831 г. О наказании участников польского восстания 1831 г. Переписка с управляющими фольварков, Кременецким судом и Кременецкой городской полицией о крестьянах сел, принадлежащих лицее, принимавших участие в восстании. – ЦДАУК. – Ф. 710. – Оп. 3. – Спр. 227. – 1831. – 126 арк.

6. *Отчеты* преподавания наук в Волынском лицее в течении 1829–1830 и 1826–1827 учебных годов. – ЦДІАУК. – Ф. 710. – Оп. 2. – Том I. – Спр. 91. – 188 арк.
7. *Рапорты* учителей лицея о преподавании в лицее и поведении учеников. – ЦДІАУК. – Ф. 710. – Оп. 3. – Спр. 202. – 1829. – 33 арк.
8. *Сейко Н. А.* Добročинність у сфері освіти України (XIX – початок XX століття) : Київський учбовий округ : [монографія] / Н. А. Сейко. – Житомир : ЖДУ, 2006. – 544 с
9. *Теодорович Н. И.* Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии / Н. И. Теодорович. – Почав, 1893. – Т. 3 : Уезды Кременецкий и Заславский. – 1893. – 687 с.
10. *Тесты* Леокона, написанные для выразительного чтения учеников на уроках французского языка. – ЦДІАУК. – Ф. 710. – Оп. 3. – Спр. 22. – 1807. – 92 арк.
11. *Чуйко С.* Організація навчального процесу в ліцеях України (XIX – перша половина XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. Чуйко. – Тернопіль, 1999. – 20 с.
12. *Joahima Lelewela* Badania starozytnosci we wzgledzie geografji : Czesc naukowa. – Wilnie i Warszawie : Nakl. i druk Josefa Zawadzkiego, 1818. – 591 s.
13. *Rolle M.* Ateny Wolynskie / M. Rolle. – Lwow, 1898. – 224 s.